

♦♦♦ ROKAY ZOLTÁN

Szabadkán használatos 18. századi, illír nyelvű lelkiségi könyvek

I. BEVEZETÉS

Szabadkán (Subotica, Szent Mária, Maria-Theresiopolis, Mariatheresiopel), Bács-Bodrog vármegyében (majd Jugoszlávia, ma Szerb Köztársaság) a török hódoltság után telepített római katolikus lakosság tetemes részét a magukat ma horvátnak, egykor „illírnek” valló, „bunyevácnak” nevezett népcsoport alkotja.¹ Lelki gondozásukat – az ott élő magyarajkú lakossággal együtt – a török uralmat követően a ferencesek (OFM) látták el.² Az ehhez szükséges irodalom leginkább a Budán élő bosnyák/horvát ferencesek tollából származik,³ a könyveket Budán, ill. Pesten nyomtatták, de Szabadkára is eljutottak, a bennük lévő énekeket, imádságokat mind a mai napig énekelik, imádkozzák Szabadkán. Ezeket – mint Szabadka szülötte, aki ott nőttem fel, kilenc évig működtem ott különböző lelkipásztori és oktatói beosztásokban, és ma is a Szabadkai Egyházmegye papja vagyok – magam is imádkoztam, énekeltem, és amikor otthon vagyok, ma is imádkozom és éneklek. E lelkiségi könyvek közül 2007-ben az aratási hálaadás („*Dužijanca*”) alkalmából megrendezett „Imádsággal és szentképpel Isten előtt” c. tárlaton több példány kiállításra került a szabadkai Ivan Antunović Katolikus Kulturális, Történelmi és Lelkiségi Intézet gondozásában.⁴ Ezek a könyvek tehát mind a mai napig megtalálhatók Szabadkán. Elsősorban ezek közül szeretnék néhányat ismertetni az alábbiakban.

¹ Vö. *Bács-Bodrogh Vármegye egyetemes monográfiája* (Bács-Bodrogh Vármegye közössége, Zombor 1896) I, 373–425; II, 146–196; IVÁNYI István, *Szabadka, szabad királyi város története* (Szabadka 1892); SEKULIĆ, Ante, *Bunjevački i šokački Hrvati* (Zagreb 1990).

² Vö. TORMÁSY Gábor, *A szabadkai róm. kath. főplébánia története* (Szabadka 1883).

³ Vö. *Magyar Katolikus Lexikon. VI* (Budapest 2001; a továbbiakban: MKL) 143, Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány; HOŠKO, Franjo Emanuel, *Prosvjetno kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća*, in *Nova et vetera* 27 (1977)-től tovább; *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb 2010; a továbbiakban: HFBL) 413, Lacković Dionizije.

⁴ *Dužijanca. 2007. Molitvom i prilikom prid Bogom. Katalog* (szerk. Katarina Čeliković; Katolícki institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović”, Subotica 2007; a továbbiakban: *Dužijanca*).

II. A KÖNYVEK

1. Simun Mecity: A bűnbánók virága, avagy a hét bűnbánati ének...⁵ Buda, 1726 (8 × 13,5 cm, 474 old.)

A könyv a mindennapi imádságokat, a bűnbánati zsoltárokat,⁶ gyónási, áldozási imádságokat, a hétközi és a halottas zsolozsmának, valamint a Szent Kereszt és Szűz Mária officiumának az illír fordítását tartalmazza. Szent Mihály arkangyalhoz és az Örzőangyalokhoz intézett imákat is találunk itt. A mindenszentek litániáján túl, érthető módon elsősorban a ferencrend szentjeihez – Assisi Szt. Ferenchez, Szt. Klárához, Alcantarai Szt. Péterhez, Szt. Pascalhoz – intézett imákat tartalmaz az imakönyv. A Jézus Krisztushoz intézett imádság a *Servanos Domine vigilantes...* illír fordítása a *Completorium*ból. Hasonló fordítás a *Veni Creatoré*, a *Dies irae*-é és az *Ave Maris Stellae*. Természetesen a

rózsafüzér imádság is helyet kapott Mecity könyvében. A keresztúti ájtatosság Szabadkán ma is használatban lévő éneke a *Stabat Mater* egyik horvát parafrázisa.⁷ Az egész horvát nyelvterületen és Szabadkán is használatos templomi énekek közül megtaláljuk a *Poslan bi angyel Gabriel* (Elküldetett Gábor angyal) ádventi⁸ és az *U se vrime godista* (Abban az időben) kezdetű

⁵ Šimun Mecić (†1735) ferences. Nápolyban, Bariban és Budán tanult. Dubrovnikban, Budán és Pozsegán működött. A „Bosnia argentina” rendtartomány provinciálisa. Vö. HFBL 480; Sekulić, Ante, *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga*, in *Croatia Christiana periodica* I (1977) 34–46; Hoško, *Nova et vetera* 27 (1977) 1/90–92; 28 (1978) 1–2/128–130.

A mű teljes címe: „A bűnbánók virága, avagy a hét bűnbánati ének, a Szent Kereszt, Boldogságos Szűz Mária, a megholtak, valamint a Szentlélek officiumával, a szent keresztúttal és sok más istenszerető imádsággal, valamint a keresztény tanítással ékesítve, igentisztelt páter Simon Mecity testvér, szónok és a szent teológia lektora, szeráfi szent Ferenc atya dicső boszniai kistéstvéreinek boszniai tartományának generálisa, illír nyelven előadva és összeállítva. Megváltásunk 1726. évében. Budán” – *Cvítak pokornih...*

⁶ Bűnbánati zsoltárok (héber-görög számozás): 6; 32; 38; 51; 102; 130; 143.

⁷ A „Rascviljena” több változata ismeretes. Szakértők szerint Boszniából származik. Dallama hasonló az „Áll a gyötrött...”-éhez.

⁸ A „Poslan bi...” a „Cithara Octochorda” 1701-es kiadásában jelentkezik először.

⁹ Az „U se vrime”-nek szintén több változata ismeretes. Dalmáciából származik, és Frescobaldi egyik pasztoráléjára, de a „Resonet in laudibus”-ra is emlékeztet.

„Jó elhagyni a pompát és minden tisztséget,
a táncot, muzsikát, lakomát és élvezeteket,
ragyogó gyémántokat, gyöngyöt, aranyláncot,
mert másként a halál járja véled majd a táncot.”¹⁴

A másik pedig:

„Hiába repül a madár a légbe
ha erős kötél tartja...
Ez a madár az ember mása
és igaz képe...”¹⁵

Knezovity imakönyvében megtaláljuk a keresztúti ájtatosságot is egy odavágó metszettel, amelynek felső szélén német felirat olvasható: „Jézus Krisztus keresztútja Jeruzsálemben”.¹⁶ Ez a szerző által használt valamely német forrásra utal. A keresztúti ájtatosság éneke itt is a *Stabat Mater* ma is használatos átköltése, de még találunk egy további, Szabadkán szintén ismeretes nagyböjti éneket is: „Kezdődik a szörnyű szenvedés...”¹⁷

Külön fejezetet képez az imakönyvben a „pestis-szentek” litániája, a hozzájuk intézett imák és énekek: „Istenszerető imák, különösen a pestis elleni védőszentekhez, amelyet Szent Ferenc Atyánk Kistestvérei adtak napvilágra a szörnyű pestis idején, amely különösen Budán volt tapasztalható...” Szent Sebestyén, Rókus és Rozália mellett ott találjuk Boromeo Szent Károlyt és Xavéri Szent Ferencet is.¹⁸

Ezt a pestis-fejezetet Franciscus Solaris salamisi püspök¹⁹ intelme zárja az ún. „Zakariás-kereszt”-ről,²⁰ amelyet a zsinati atyák „viseltek” Trientben, s megővta őket a pestistől.²¹ Ezt három ének követi: az utolsó ítéletről és a ször-

¹⁴ „Ostaviti valja Pompe i sve časti, Tance, Mužike, opravne i slasti. Svitle Diamante, biser, zlatan lanac, Drugičije voditi, smert stobom tad tanac” 632.

¹⁵ „Zaluda ptica leti u zrak, Kada derži konac jak... Ova ptica jest prilika, I grišnika prava slika...” 633.

¹⁶ „Put prisvetoga Križa” 634. Német felirat olvasható a többi illusztráción is.

¹⁷ „Počima se strašna muka...” Szövege ezek szerint Nikola Novak 1890-ben kiadott „Pjesmarica”-ja előtt is ismeretes volt.

¹⁸ 707. oldaltól. Budán több ízben pusztított a pestis.

¹⁹ 732. oldaltól. Solaris kivoltát eddig nem sikerült felderítenem.

²⁰ A pestissel kapcsolatban vö. HOVÁNYI Ildikó – MAGYAR László András, *Démoni ragály: A pestis. Kiállításvezető 2007–2008* (Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest 2007) 41, Zakariás-kereszt. Felirat: „Szent Zakariás Jeruzsálemi Püspöktől régi írások-között fel-talált Szent Keresztnek valóságos jele, amelyet Constantzinápolyban, és Tridentom Városában mirigy-ellen a Hívek magokkal hordoztak, és ajtókra szegeztek.” Továbbá: *Zachariassegen*, in *Lexikon für Theologie und Kirche. X* (Herder, Freiburg in Breisgau 1938) 1024.

nyú pokolról, valamint a „végső dolgokról”, amelyek közül a mennyországról szóló a legrövidebb. Knezovity ide csatolja a *Dies irae* horvát fordítását.

Az imakönyv elején naptárat találunk, amelynek kapcsán a szerző elmondja, hogy a görögkeletiek „nem óhitűek (*sztarovirci*), hanem ó-naptáruak (*sztarokalendarci*), a száraz, leesett ág az Egyház törzséről, a helyesen ó-egyháztól, Krisztus tagjaitól, a Pápától”.²²

A naptárat a magyar királyok megkoronázásának kronológiájával zárja. Ezeknek sorában Mária Terézia az utolsó: 1741. június 25-én Pozsonyban, „aki...örökké boldogan éljen”.²³ Az Ő uralkodása alatt újraalapították a magyar királyok alatt alapított vármegyéket: Szerém, Vukovár, Pozsega, Verőce vármegyét.²⁴ A könyv nyomtatásának évét Krisztus születésétől kezdi meghatározni. Felsorolja, hogy mely várost mikor hódították meg a törökök – mikor kerültek a boszniai ferencesek Budára–, mely város mikor szabadult fel, hány éve koronázták meg Mária Teréziát, és hogy „a kis József Benedek Augustus Mihály” herceg négy éve született.²⁵ Ezután következnek Mária Terézia háborúi. Majd ezzel zárja: „4. éve, hogy megjelent az üstökös. Ezért kérjük Istent, hogy hallgassa meg az ő keresztényeinek kiáltását, és védje meg őket, békítse ki a királyokat és uralkodókat, és adja vissza őket az ellenség kezéből, hogy minél több jót tegyenek és minél több szentélyt építsenek Istennek...”²⁶

Végül egy külön függelékben elmondja: „Ha valaki kérdi, melyik népből vagy? Az felelje és válaszolja: a dalmátból. Mert, ha azt mondja, rácból, önmagát szidalmazza, mert ez nem egy nép, hanem gúnynev, amit más népek adtak nekünk...” Mivel pedig az ősök ott telepedtek le, ahol Illíria volt, ezért mondható, hogy illír nép és illír nyelv. A tudatlanok összetévesztik a „szlávot” és a „szlovákot” („*neznajutji sto je Ilyrik, da je Slovinac, a ne Szlovak*”). Ezért kell azt mondani, hogy dalmát („*Dalmatin*”).²⁷

²¹ A pestis és a Tridenti Zsinat összefüggéséről (a zsinat áthelyezéséről Bolognába) lásd: JEDIN, Hubert, *Geschichte des Konzils von Trient. II* (Herder, Freiburg 1957) 336.

²² „Nisu starovirci negoli staro kalendarci, od pala grana...” old. nélkül.

²³ Mária Terézia azzal „hálálta meg” ezt a megható loyaltást, hogy elvette a ferencesektől a plébániákat (pl. Szabadkán) és egyházmegye papokat telepített helyükre, mert azokat megadóztathatta.

²⁴ Vukovárt 1745. november 11-én, Pozsegát 1745. november 21-én, Szlavon-Verőcét (Virovitica) 1745. december 8-án.

²⁵ II. József több helyen (pl. Zomborban) feloszlatta a ferences konventet. Szabadkán megmaradt, mert közelben-távolban itt működött az egyetlen iskola.

²⁶ „Négy éve, hogy a brandenburgi, bajor, francia és spanyol seregek szövetségtek.” old. nélkül.

²⁷ „...Ono pogrdno ime Rac, od sebe odbaciti. Jere kako drugomu narodu nije drago, daga drugoiačie zovne tko, tako nevalja ni našemu.” - „...azt a gúnynevet: ‚Rác’ el kell vetni magunktól. Mert amint más népnek sem kedves, hogy másként hívja valaki, úgy a mienknek sem.” old. nélkül.

3. Jerolim Lipovcsity: Lelket őrző látogatás²⁸

Buda, 1750 (16x19,5 cm, 432 old. + XVI + mutatók)

Padányi Bíró Márton veszprémi püspök *Angyali társaságnak szövetsége* c. ima- és elmélkedésgyűjteménye a Szentháromságról, amelyet 1746-ban székesegyházában tett látogatásakor kezdett meg. Az előszóban a fordító dicséri a szerzőt, „aki oly sok ezer lutheránust és kálvinistát, bős oroszlánokat a legszelidebb báránykáká tette...de mit mondjak a gonosz és keményfejű zsidókról? Tán nem igaz, hogy egyszerre mintegy tizennégyet elvezettél Isten ismeretére és az igaz Római Törvényre, és igaz atyának bizonyultál, olyan módon rendelkezve felőlük, hogy életük végéig nem csak lelkileg, hanem testileg is becsületesen

élhettek.”²⁹ Tudjuk, hogy az udvar protestált a pápánál Padányi eljárásai miatt, amelyek nem feleltek meg feltétlenül a toleranciának.³⁰ A pápa azonban, akinek addig Mária Terézia éppen elég borsot tört az orra alá, hivatkozhatott arra, hogy Padányit az „apostoli király” nevezte ki. Padányi pedig a katolikus uralkodóval szembeni kötelességével igazolhatta magát.

²⁸ Jerolim Lipovčić (Pozsega, 1716. október 28. – uo. 1766. június 30.), a „Bosnia argentina” ferences rendtartomány tagja. Kalocsán és Budán tanult, majd Baján és Budán tanított. Mint tartományfőnökhelyettes Pozsegán tartózkodott. Teológiai tankönyveket is szerkesztett (*Conclusiones*). Vö. HFBL 424; Hoško, *Nova et vetera* 28 (1978) 1–2/152–154.

A mű teljes címe: „Lelket őrző látogatás, azaz azoké, akik a mennyei ajándékokért, az irgalomért, kegyelmekért dicsérik, dicsőítik és magasztalják az egyetlen Istenséget háromszoros dicsőség, vagyis a Szentháromság istenszerető elmélkedésekből sohajokból és versikékből összeállított a mennyben megkezdett három tizedből álló angyali rózsafüzér, amelyet kegyelmes és méltóságos Őurasága, Padányi Bíró Márton püspök Úr, az Ő veszprémi anya-egyházában 1746-ban tett atyai látogatásakor megkezdett, hogy ezáltal az isteni dicsőret által növekedjen Isten dicsőség és a becsületesség és elterjedjen mindenütt, de kiváltképpen azon lelkek között, akik az Ő hatalma alá tartoznak, a nagyobb vigasz és vigasság, a Szentháromság magyarázata magyar nyelven napvilágraadva, és most Őexcellenciája legkegyesebb rendeletére átírva illir nyelvre a Legszenetebb Szentháromság tiszteletére, és ugyanez a lelket őrző látogatás három részre osztva fra Jerolim Lipovcsity generális teológus atya által Pozsegából, Szt. Ferenc Klostvéreinek Bosnia argentina obszerváns tartományából minden plébánosnak, lelkipásztornak valamint az alájuk rendelt juhok nagy hasznára” – *Dušu čuvajuće pohodjenje...*

²⁹ Imakönyvet is írt: *Az örök lelki élet utaskája* (Buda 1755; Eszék 1767); *Stazica duhovnog života vikovičnjoga od različitih i bogoljubnih molitva učinjena* (Budim 1755; Osijek 1755) vö. *Dužijanica*, 16.

³⁰ *Pallas Nagy Lexikona. III* (Budapest 1893) 307.

³¹ „toliku hiljada Lutherana i Kalvina od priljuti lavova učinio prikrotke ovčice, ... ah stochu rechi od opakih i tverdokornih čijuta?” 8.

Lipovcsity dicséri (a *Veni Sancte* szavaival) Padányi apostoli buzgóságát: „Jöjj szegények Atyja Te...aki gyakran látogattad báránykáidat, nem törődve hideggel és forrósággal, nem félve sem hótól, sem esőtől, hegyektől és völgyektől, nem tekintve a fáradságot és veszélyt.”³¹ Egy „illír” nyelvű ódát is szerzett Padányi tiszteletére, amelynek akrosztichonja a püspök nevét mutatja.³²

A kötetben szereplő „Új énekek” közül figyelmet érdemel a Jeremiás meghívásával kapcsolatos illír fordítás:

„Á, Á, Á megnémulván áágot Jeremiás...”³³

„A, A, A zamuknuvsi, A-A-A nam prorokuje Jeremia,
i po tom otaisztvo kazuje, jer jedno A Oca,
drugo A Szina zlamenuje, tretye A
Boga Duha Szvetoga nam prilikuje.”³⁴

A dadogó Jeremiás három a-ja a három Isteni Személyt jövendöli meg. (A horvátban jobban rímel, mert az *a*-nak megfelel a Jeremija.) A könyv az imádságokon és énekeken túl részletesen ismerteti a keresztény katolikus tanítás ágazatait.

³² „Moje serce...Ako kod storenja...Radi ko Magnet...Tako...Ineće...Nezna...Uželjenja...S Mlogim...Biva prvi... Isus... Radi...O Isuse” 44–46.

³³ PADÁNYI BÍRÓ Márton, *Angyal társaságnak szövetsége* (1753) 61.

³⁴ Horvátul A-A-A. 51.

³⁵ Đuro Rapić (Stara Gradiška, 1715. április 15. –Velika, 1785. december 19.) a „Bosnia argentina” provincia tagja. Tanulmányait Péterváradon végezte, majd Pozsegán tanított. Bácsban tölögiai tanári vizsgát tett. Azután Radnán, Péterváradon és Budán (1762–1764) működött különböző beosztásban, utána visszatért Szlavóniába. Érdekes a Matija Antun Reljković *Satir iliti divlji čovik* (Szatír, vagyis a vadember) földművelésre nevelő művétől ihletett írása: *Satir, iliti divlji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit, naučit i pokštit* (Pest 1766). („Szatír, vagyis a vadember értesítése, útbaigazítása, oktatása és megkeresztelése a keresztény tanban”). Ez adta az alkalmat, hogy neki tulajdonítsák a *Slavonski tamburaš* (1767) („Szlavón tamburás”) c. írást, amely Reljkovićöt bírálja. Vö. HAHN, Franz, *Matija Antun Reljković und Frankfurt (Oder)*, in *Die Oder-Universität, Frankfurt. Beiträge zu ihrer Geschichte* (Weimar 1983) 166–178.

A mű teljes címe: „Mindenkinek egy keveset, avagy vasárnapi prédikációk a nagyböjtiekkel együtt, minden lelkipásztor számára nagyon hasznosak, de különösen az igazhitű keresztények számára, bármely állapotbéliék és minden ember számára magukban tartalmazzák az evangéliumi törvény alapját, mindenkinek a jelentéktelennek is bőségesen hirdetik, a gradiskai Péter Gyuro Rapics testvér által, Szent Ferenc Atya obszerváns kistestvérei Capistran szent János provinciájának fia, a szent hittudomány serény lektora által összeállítva és napfényre adva, MDCLXII. évben. Nyomtatott Budán” – *Svakomu po malo, iliti predike nediljne...*

4. Gyuro Rapity: Mindenkinék egy keveset³⁵

Buda, 1762 (20x 32 cm, 744 old. + 2 ind. + errata)

Vasárnapi és nagyböjti prédikációk gyűjteménye. Rapity elárul valamit „forrásairól”, amikor az advent 3. vasárnapi prédikációjában Cornelius a Lapidének a Példabeszédekhez írt kommentárjára hivatkozik.³⁶

A vízkereszt utáni 3. vasárnapra előírt kánai mennyegzőről szóló perikópa pedig kiváló alkalmat nyújt a szerzőnek, hogy kifejtse gondolatait a házasságról és az asszonyokról. A férfiak nem egyszer a zsémbes, házsártos asszonyok miatt nem akarnak megnősülni:

„Nem akarok az asszonyokhoz férjnek menni,
mert nem tudok alárendelt lenni.
Menjenek csak maguk az asszonyok férjhez,
Mert férjnek is csak azok a férfiak mennek,
Aki asszonyaik szolgálói lesznek,
Amire az egész világ panaszkodik.”³⁷

Rapity kihasználja az alkalmat és előadja Penelopéről írt versét. Ennek utolsó versszaka így szól:

„Ám hol fogsz olyant találni,
aki másik Penelopé lenne?
A másvilágra kellene menned,
ahová a pestis elvitte az ártatlanságot.

³⁶ „Három dolog rongálja és bomlasztja a világot: Per tria movetur terra, vagyis commovetur et turbatur. Amint Cornelius a Lapide értelmezi és itt meg kell jegyeznünk...” 37. (Prov. 30,21): Commentaria in Salamonis Proverbia. Auctore R. P. Cornelio Cornelii A Lapide e Societate Iesu. Antverpiae, apud Iacobum Meursium. Anno MDCLIII. Rapity Nicolaus Lyranusra is hivatkozik (309), ami érthető, hiszen Lyra ferences volt.

³⁷ „Neću ženi za muža ići, jer podložan ne mogu bit, nek idu za muža same žene, jer i za muža idu muži koji su sluge svoje žene, suprot kim se sav svit tuži.” 87.

³⁸ „Indi gdi ćeš takvu naći, koja Penelope bude druga; u drugi svit bi moro ići, gdi nevinost nosi kuga već je žena, nego žena, koja s' jezikom ne frfnjari a riči nije prokrena, (?)tu ištite Gospodari.” 89.

³⁹ „Lice gledeć jesi Svetac, jer je lipo tvoje deržanje; iz nutra pak si merzak tepac, doide kadgod svim na znanje.” uo.

Több az asszony, mint az olyan,
 aki a nyelvével nem kerepel,
 és a szóban nem bőbeszédű,
 az ilyen kezét kérjétek meg uraságok.”³⁸

A részeges férfit pedig mindjárt kezdetben így kell elutasítani:

„Ha az arcodat nézem, szent vagy,
 mert szép a te tartásod;
 Belülről pedig undorító nyomorék,
 ami előbb-utóbb mindenkinek
 tudomására jut.”³⁹

Húsvéti prédikációjában elmondja Curtius Rufus történetét „a bölcs Livius 7. könyvéből”, aki feláldozta magát a római népért, belevetve magát a Forumon tátongó szakadékba. Párhuzamba állítja Jézus Krisztussal, aki alászállt a poklokra az ember üdvösségeért. Majd felteszi a kérdést: „Mit mondtak volna a Rómaiak, ha Curtius Rufus visszatért volna a szakadékból?”

A pünkösdi utáni 7. vasárnapon elmondja, hogy menekülni kell a bűnös alkalomtól, és hogy a szökés nem mindig szégyen. Ezt Daphné példájával illusztrálja, aki Apolló elől menekül, és babérrá változik. A győzteseket babérral koszorúzzák.⁴⁰

Íme egy kis ízelítő a művelt ferences illír nyelvűre átültetett ismereteiből.

5. Gyuro Rapity: Mindenkitől egy keveset⁴¹
 Pest, 1764 (17x22 cm, 634 old. + 8 [előszó] + Dedicatio)

A könyv érdekessége a jelen összefüggés szempontjából nem annyira tartalmából származik, mint inkább abból adódik, hogy Szent Mária

⁴⁰ „Od zle prigode valja bižati” 362.

⁴¹ A mű teljes címe: „Mindenkitől egy keveset. Avagy Isten szent és igaz szolgáló életének, vértanúságának és dicsőségének rövid leírása, nem csak minden igazhívó, hanem a tévelygő lelkek üdvösségére a lehető legnagyobb gonddal összegyűjtve és különös gondossággal egybegyűjtve és illír nyelven közreadva. P. F. Gyuro Rapity atya, gradiskai szónok és a teológia derék tanítója Szent Ferenc Atyának obszerváns kistestvéreinek, Kapisztrán Szent János tartományához tartozó fia által. Az előljárók engedélyével. Nyomatott Pesten Eitzenberger Ferenc Antalnál, 1764. évben” – *Od svakoga po malo, iliti kratko ispisanje života, mučeništva i slave pravih i svetih prijateljah Božji...*

(Szabadka) tanácsának támogatásával adták ki.⁴² A dedikációban a szerző köszönetet mond a támogatásért, és felsorolja elődeik Mária Terézia iránti hűségét és hadiérdemeit, hiszen úgy vonultak hadba, mintha lakomára mennének („*tamquam ad epulas*”). Mária Terézia ezt a királyi kiváltsággal jutalmazta (szabad királyi város 1779-ben lett).⁴³ Rapity ugyanakkor kitér a szabadkai ferences atyák „szeráfi lángbuzgalmára” („*igne seraphico inflammati*”) templomuk védőszentje, Szent Mihály, a mennyei seregek vezére oltalma alatt („*Divo Michaeli, militiae Caelestis Praesidio*”).⁴⁴

Az olvasóhoz intézett előszavában Joannes Trithemiusra hivatkozva kifejti, hogy a szónoknak két nyelve kell, hogy legyen: egy az egyszerű parasztek számára („*za priproszte parasznike*”) és egy a tanultak számára. Ha pedig az olvasó megundorodik, tudja meg, hogy Izrael népe is megundorodott a mennyei mannától, mennyivel inkább megundorodhat ettől a közönséges műtől!⁴⁵

A prédikációk közül, amelyek nemcsak a szent vértanúk, hanem az egész év ünnepeire szólnak, említést érdemel a Szent István királyról szóló, amelyben Rapity elmondja, hogy Szent István felajánlotta országát a Nagyboldogasszonynak, és hogy a törökök fölötti győzelmek mind valamely Mária-ünnepen vagy a körül történtek.⁴⁶

Az egyik karácsonyi prédikáció pedig az Énekek éneke latin fordításának e mondatából indul ki: „*Fulcite me floribus*” (Én 2,5). „Erősítetek virágokkal – mondja a menyasszony –, mert beteg vagyok a szerelemtől.” A szerző

⁴² A tanácsstagok: Vojnics Lukács, Vojnics János, Mukics Péter, Kopunovics József, Krizsánovics Gergely, Macskovics János, Szkenderovics Márk, Rudics Tamás, Vujkovic Jeromos, Joszics Péter, jegyző, Vizi József, Szakmaiszter Miklós, Kovácsevics Illés, „Regiae-Privilegiatae Civitatis Szent-Mariae senatorum, ac patronorum munificentissimorum”.

⁴³ Dedicatio, old. nélkül.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ 567.

⁴⁷ 505.

⁴⁸ Grgur Peštalčić (Baja, 1755. június 27. – uo., 1809. február 1.) Šarengradban lépett a ferencrendbe. A budai egyetemen tanult 1777–79 között. Baján, Pozsegán, Eszéken, Vukováron, majd ismét Baján működött. Katic Ignáccal vitorlásrepülőt szerkesztett, amely Baján 1784-ben nagy tömeg ámulatára felrepült. Vö. SEKULIĆ, Ante, *Književnost bačkih Hrvata* (Zagreb 1970) 42; UŐ, *Ulomci iz nepoznate hrvatske kulturne povijesti*, in *Kačić 3* (1970) 133; UŐ, *Grgur Peštalčić i njegova filozofska djela*, in

a Gyermekek Jézussal von párhuzamot, aki a bűnösök iránti szeretetből lett gyenge, a neki szánt virágok között pedig megemlíti azt, amelyiket „németül nefeleicsnek hívnak” (*nimacski nezaboravisze mene*), hogy ne feledkezzen meg rólunk igaz szolgálóiról, de mi se feledjük el, mit tett értünk.⁴⁷

6. Grgur Pestality: Szomorúak vigasza⁴⁸
Buda, 1797 (13x20 cm, 248 old. + 8 [előszó] + mutatók)

Mecityéhez hasonlóan ez a könyv is a hét bűnbánati zsoltárról szóló elmélkedésekkel kezdődik. Teljes egészében azonban a pestissel kapcsolatos: megtaláljuk a pestisben segítségül hívandó szentek tiszteletét, azt a Szt. Rókus-éneket, amelyet Szabadkán mind a mai napig énekelnek a horvát hívek a Rókus-nyolcad idején a Rókus-kápolnában és a kápolna körül. Szabadkán 1738-ban és '39-ben pusztított a „fekete halál”.⁴⁹

A szerző elbeszéli, hogy hét hónapon át nem hagyhatta el a pestis miatt a vukovári rendházat.⁵⁰

Am a Knezovity által közölt Zakariás-keresztet nem találjuk nála. Annál részletesebben mondja el, mi a pestis, hogyan kell védekezni ellene, milyen „gyógyszereket” kell használni,⁵¹ és hogy a „különféle csavargókkal, főleg pedig asszonyokkal, mindenféle cselédlányokkal, akik nem tudnak vesztég megmaradni a magányban...semmilyen kapcsolatot nem szabad tartani”.⁵²

Prilozi 6 (1980) 15–16/93–121; Hoško, F. E., *Franjevačko filozofsko učilište u Požegi*, in *Nova et vetera 27* (1977) 1/109–111.

A mű teljes címe: „Szomorúak vigasza Dávid Király hét bűnbánati énekében, megmagyarázva, ugyanannyi elmélkedésben, közülük egyesek Isten tiszta és őszinte szeretetéről, imákba foglalva valamint annak módjáról, hogyan kell a pestis mérgétől óvakodni. Pestality Grgur szent. Ferenc szeráfi rendjéből való szerzetes által. Az előljárók engedélyével. Nyomtatott Budán a pesti királyi bölcsész-egyetem betűivel. 1797. évben” – *Utišenje ožaloščenih u sedam pokorni pisama kralja Davida...*

⁴⁹ Vö. BESZÉDES Valéria, *Subotica-Szabadka, Kapela svetog Roke, Szent Rókus-kápolna* (Szabadka 2003) XI, 14.

⁵⁰ „Írtam a vukovári kolostorban, 1795. december 26-án” Előszó, old. nélkül.

⁵¹ Elsősorban a „terjak”-ot ajánlja: „Electuarium Nodinum = igaz terjék (electuarium aromaticum cum opio, theriaca)” I. Démoni ragály 31; Oculus Canceri, Diacordium Fracastorii („Fracastorius ellen-szere”) 35. Fracastorius volt a Tridenti Zsinat orvosa. Vö. JEDIN II, 336.

⁵² 240.

Végül kioktatja a gyóntatókat, mire ügyeljenek beteglátogatásnál. Figyelmeztet arra is, mennyire helytelen az a hozzáállás, amely az isteni rendeléssel való ellenkezésnek tartja a védekezést a betegségtől. Hiszen a szerémségi egészségügyi királyi komisszárius és sok orvos és mások, akik Szerémségben, Ürögön (Irig), Valkóvárán (Vukováron) és másutt teljesítettek szolgálatot, ahol a pestis pusztított, nem kapták el a betegséget.⁵³

Pestaloty azonban lelkipásztor: az olvasókat megtérésre, bűnbánatra és őszinte szentgyónásra szólítja fel, mert Isten egy bűnös miatt is büntetheti az egész közösséget.⁵⁴

III. BEFEJEZÉS

A röviden bemutatott kiadványok 71 évnyi időtartamot ölelnek fel (1726–1797). Még megtaláljuk a vallásnak olyan formáját, mint a „Zakariás-kereszt” a pestis ellen és a konfesszionizmus megnyilvánulását Knezovity véleményében a görögkeletiekről vagy Lipovcsity/Padányi előszavában a protestánsokról és a zsidókról, azonban a kiadványok egyre inkább a felvilágosodás jegyét viselik magukon, és idővel az intolerancia jeleit sem fedezzük fel bennük.

⁵³ 247.

⁵⁴ Uo.